

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ¹

Ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν «φιλόσοφους τῆς κοινῆς γλώσσας», ὁ Ryle δέχτηκε τὴ διάκριση, ποὺ κάνουν ὁ Bradley, ὁ Frege καὶ ὁ Russell, ἀνάμεσα στὴ συντακτικὴ μορφή μιᾶς ἐκφράσεως καὶ στὴ μορφή τοῦ γεγονότος ποὺ ἡ ἐκφραση ἀπεικονίζει. Ἀκόμη, πὼς πολλές ἐκφράσεις τῆς καθημερινῆς λαλιᾶς «παραπλανοῦν συστηματικὰ» (*Systematically Misleading Expressions* 1931).

Γι' αὐτὸ ὑποστηρίζει τὸ πρόγραμμα τῆς ἀνάλυσης ὡς ἓνα εἶδος παράφρασης κατὰ τὸ πρότυπο τῆς θεωρίας τῶν περιγραφῶν τοῦ Russell.

Τὸ βασικὸ τοῦ ἔργου εἶναι τὸ *The Concept of Mind* (1949) ὅπου ἐπιχειρεῖ τὴ «λογικὴ χαρτογράφηση» τῶν νοητικῶν ἐννοιῶν — τὴν ὁροθέτησή τους. Προϋπόθεση αὐτῆς τῆς χαρτογράφησης ἀποτελεῖ ἡ ἔρευνα τῆς ἐννοίας τῆς κατηγορίας ποὺ βρίσκεται στὸ ἄρθρο ποὺ δημοσιεύεται πρὶν κάτω. Στὸ ἄρθρο αὐτό, ὅπως καὶ ἀργότερα στὴν ἐναρκτήρια διάλεξη του (*Philosophical Arguments*, 1945), ὁ Ryle, ὡς ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς ἀνάλυσης ὡς φιλοσοφικῆς μεθόδου, προτείνει τὴ λογικὴ ἐπιχειρηματολογία ποὺ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, στηρίζεται στὴν ἀπαγωγή στὸ ἄτοπο.

Οἱ θεωρίες γιὰ τὶς κατηγορίες καὶ οἱ θεωρίες γιὰ τοὺς τύπους ἀποτελοῦν ἐξερευνηθεῖς μέσα στὸ ἴδιο πεδίο, πεδίο ποὺ κατὰ μεγάλο μέρος παραμένει ἀκόμα ἀνεξερευνητό. Ἐπιπλέον ἡ ἐξερεύνησή του προσκρούει, πρὸς τὸ παρόν, σὲ λεξιλογιακὲς διαφορὰς ἀνάμεσα στοὺς φιλοσόφους ποὺ τοὺς ἐμποδίζουν νὰ καταλάβουν ὁ ἓνας τὸν τρόπο τῆς [ἐννοιολογικῆς] χαρτογράφησης τοῦ ἄλλου. Σκοπὸς μου στὸ ἄρθρο τοῦτο δὲν εἶναι τόσο νὰ προτείνω τὶς δικές μου ἀπόψεις, ὅσο νὰ παραμερίσω μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐμπόδια ποὺ συναντᾷ ἡ ἔρευνα αὐτή.

Τὸ θέμα εἶναι ἀρκετὰ σημαντικὸ γιὰτὶ ὄχι μόνον οἱ κατηγοριακὲς προτάσεις (δηλαδὴ οἱ βεβαιώσεις πὼς οἱ ὅροι ἀνήκουν σὲ ὀρισμένες κατηγορίες ἢ τύπους) εἶναι προτάσεις ποὺ χρησιμοποιοῦν μόνον οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἰσχύει καὶ τὸ ἀντίστροφο. Ἐτσι ὅταν ἀγνοοῦμε ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς τύπους καὶ τὶς κατηγορίες, ἀγνοοῦμε καὶ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ φύση τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ μεθόδων.

Θὰ ἀρχίσω μὲ μερικὲς ἱστορικὲς παρατηρήσεις, ὄχι γιὰ νὰ ἐπιδείξω τὴ μύησή μου στὴ φιλοσοφικὴ παλαιοντολογία, ἢ ἀκόμα γιὰ νὰ κινήσω τὸν

1. Τὸ ἄρθρο *Categories* τοῦ Ryle πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ φιλοσοφικὸ περιοδικὸ *Proceedings of the Aristotelian Society*, τόμος XXXVIII, σελ. 189 - 206. Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση δημοσιεύεται μὲ τὴν ἄδεια τοῦ ἐκδότη.

© Aristotelian Society, 1937/38.

© Κέντρο Φιλοσοφικῶν Ἐρευνῶν 1975.

σεβασμό για ανερχόμενες θεωρίες με τὸ νὰ διακρίνω σὲ αὐτὲς ἀριστοκρατικὸ αἶμα, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ θεωρῶ ὡς τὸν κατάλληλο τρόπο γιὰ νὰ ἀποκαλύψω φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα καὶ συνάμα νὰ ἐξηγήσω ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ ὀρολογία πάνω στὸ θέμα αὐτό.

Οἱ κατηγορίες τοῦ Ἀριστοτέλη

Τὶ λογιῆς κατάλογο νόμιζε ὁ Ἀριστοτέλης πὼς ἀποτελοῦσαν οἱ Κατηγορίες του ; Ἡ λέξι «κατηγορία» σήμαινε ὅ,τι καὶ ἡ σημερινή μας λέξι «κατηγόρημα» (predicate) καὶ εἶχε ὅλη τὴν ἀσάφεια καὶ τὴν ἀμφισημία αὐτοῦ τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ἀλλὰ οἱ κατηγορίες τοῦ Ἀριστοτέλη δὲν ἦταν ἓνας κατάλογος τῶν κατηγορημάτων πὸν ὑπάρχουν. Σύμφωνα με μιὰ τουλάχιστον πιθανὴ ἐρμηνεία τῆς θεωρίας του, ὁ κατάλογος τοῦ Ἀριστοτέλη προοριζόταν νὰ ἀποτελέσει μιὰν ἀπαρίθμηση τῶν ἔσχατων τύπων κατηγορημάτων. Τὶ σημαίνει ὁμως αὐτό ;

Ἐπάρχουν οἱ ἀπλὲς προτάσεις, δηλαδὴ αὐτὲς πὸν δὲν ἀποτελοῦνται ἀπὸ περισσότερο στοιχειώδεις προτάσεις συνδεδεμένες μεταξύ τους. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὑπάρχουν προτάσεις πὸν ἡ διατύπωσή τους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεριλάβει συνδέσμους σὰν τὸ «καὶ», τὸ «ἢ», τὸ «ἄν», τὸ «ἄν καὶ», τὸ «ἐπειδὴ» κ.λπ.. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀπλὲς προτάσεις, δηλαδὴ ἐκεῖνες πὸν ἀναφέρονται σὲ ἓνα τουλάχιστον ἐπιμέρους πὸν τὸ κατονομάζουμε ἢ τὸ προσδιορίζουμε, εἶναι ἐνικὲς (singular).

Ἐν συγκεντρώσουμε μιὰ σειρά ἀπὸ ἀπλὲς ἐνικὲς προτάσεις, πὸν ὅλες τους ἔχουν σὰν κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἐπιμέρους, τότε αὐτὲς οἱ προτάσεις θὰ διαφέρουν μεταξύ τους μόνο στὸ κατηγόρημα. Τὰ κατηγόρηματα αὐτὰ κατατάσσονται σὲ ἓνα πεπερασμένο ἀριθμὸ ἀπὸ οἰκογένειες ἢ τύπους, πὸν τὶς διαφορὲς τους μποροῦμε νὰ τὶς καταδείξουμε, ὄχι ὁμως καὶ νὰ τὶς ὀρίσουμε. Αὐτὸ γίνεται με τὸν ἀκόλουθο τρόπο :

Κάθε ἀπλή πρόταση πὸν ἀναφέρεται, ἄς ποῦμε, στὸ Σωκράτη, εἶναι ἀπάντηση — ἴσως λαθεμένη — σὲ μιὰν ἐρώτηση σχετικὴ με τὸ Σωκράτη. Ἐπὸν κάθε τέτοια ἐρώτηση θὰ προκύψει μιὰ σειρά ἀπὸ δυνατὲς ἀπαντήσεις, χωρὶς ὁμως αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς κάθε πρόταση γιὰ τὸ Σωκράτη ἀποτελεῖ καὶ ἀπάντηση στὴ συγκεκριμένη ἐρώτηση. Ἐπάρχουν τόσοι διαφορετικοὶ τύποι κατηγορημάτων γιὰ τὸ Σωκράτη, ὅσο καὶ τὰ ἄπειρα εἶδη ἐρωτήσεων πὸν μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε σχετικὰ με αὐτόν. Ἐτσι ἡ ἐρώτηση «Πόσος;» δέχεται ὡς ἀπαντήσεις «6 πόδια», «5 πόδια», «64 κιλά», «71 κιλά» κ.λπ., ὄχι ὁμως καὶ «ξανθός», «στὸν κῆπο» ἢ «χτίστης». Τὸ «Ποῦ;» δέχεται τοπικὰ κατηγόρηματα, τὸ «Τὶ λογιῆς;» κατηγόρηματα εἶδους, τὸ «Σὰν τί;» ποιότητες κ.ο.κ..

Ἐν δυὸ κατηγόρηματα ἱκανοποιοῦν τὸ ἴδιο ἐρώτημα, ἀνήκουν στὴν ἴδια κατηγορία, ἐνῶ ἄν δυὸ κατηγόρηματα δὲν ἱκανοποιοῦν τὸ ἴδιο ἐρώτημα, ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς κατηγορίες. Τὶς περισσότερες φορὲς φαίνεται πὼς ὁ Ἀριστοτέλης ἀρκέστηκε στὴ καθημερινὴ γλώσσα γιὰ νὰ βρεῖ τὸ νῆμα γιὰ

τήν ταξινόμηση τῶν ἐρωτήσεων καί, ἐπομένως, καί τῶν τύπων τῶν κατηγορημάτων.

Αὐτὸ τὸ πρόγραμμα τῆς ταξινόμησης τῶν τύπων τὸ ἐπεξέτεινε ἀργότερα ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης ἢ οἱ μαθητές του. Σχετικὰ μὲ ὁποιοδήποτε ἐπιμέρους, μποροῦμε, ὄχι μόνο νὰ ὑποβάλουμε μιὰ σειρά ἀπὸ ἐρωτήσεις ποὺ ἢ καθεμιά τους θὰ μᾶς δώσει, στὶς ἀπαντήσεις σ' αὐτήν, ἓνα σύνολο ἀπὸ δυνατὰ κατηγορήματα γιὰ αὐτὸ τὸ ἐπιμέρους, ἀλλὰ καί νὰ ὑποβάλουμε ἐρωτήσεις σχετικὲς μὲ ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ κατηγορήματα αὐτά, ὅπως λ.χ. «Ποιὸς τὸ ἔχει ;» ἢ «Ποιὸ (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «ποιὸ πράγμα») τὸ ἔχει ;». Οἱ ἀπαντήσεις στὶς ἐρωτήσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους θὰ κατονομάζουν ἢ θὰ ὑποδείχνουν ἐπιμέρους, ὅπως «ὁ Σωκράτης», «ὁ Ἀζῶρ», «Ἐγώ», «ἡ Βασίλισσα». Εἶναι φανερὸ πὼς ἀπὸ τὶς ἐρωτήσεις αὐτὲς δὲν προκύπτουν ἀράδες ἀπὸ κατηγορήματα, ἀλλὰ ἀράδες ἀπὸ ὑποκείμενα, ἢ κτήτορες τῶν κατηγορημάτων, δηλαδή ἐπιμέρους οὐσίες. Ἐτσι ὁ Σωκράτης ἀνήκει στὴν κατηγορία τῆς Οὐσίας, ἐνῶ πλακουτσομύτης ἀνήκει στὴν κατηγορία τοῦ Ποιοῦ καὶ Σύζυγος στὴν κατηγορία τῆς Σχέσης. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐπέκτασης εἶναι ὅτι «κατηγορία» δὲν σημαίνει μόνο «τύπος κατηγορήματος» ἀλλὰ καὶ «τύπος ὄρου» — ὅπου μὲ τὴ λέξη «ὄρος» ἐννοοῦμε «τὸν παράγοντα ποὺ μπορεῖ νὰ προκύψει ἀφαιρετικὰ ἀπὸ ἓνα σύνολο ἀπλῶν, ἐνικῶν προτάσεων».

Ὁ κατάλογος τοῦ Ἀριστοτέλη μὲ τοὺς δέκα τύπους ὄρων (ἢ καί, μερικὲς φορές, τοὺς ὀκτώ) εἶναι λοιπὸν ἀνεπαρκής. Ὅρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἔσχατους τύπους ποὺ προτείνει ὁ Ἀριστοτέλης ἀποτελοῦν φανερὰ ὑποδιαίρέσεις ἄλλων, καὶ τὰ κριτήρια — ἐκεῖ ὅπου βέβαια ὑπάρχουν — ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ καθορίσει σὲ ποιά κατηγορία ἐντάσσεται κάθε ὄρος δὲν εἶναι πάντα αὐστηρά. Γιὰ τὸ στόχο του ὅμως αὐτὸ δὲν ἔχει μεγάλη σημασία. Βασικὴ του ἐπιδίωξη ἦταν νὰ μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει (α) τὶς ποιότητες ἀπὸ τὶς σχέσεις, (β) τὶς ποιότητες καὶ τὶς σχέσεις ἀπὸ τὶς οὐσίες καὶ (γ) τὶς τρεῖς προηγούμενες ἀπὸ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη. Αὐτὸ, πρόχειρα ἴσως καὶ μὲ ἀνακρίβειες, μποροῦσε τώρα νὰ τὸ πετύχει. Ἐμεῖς ὅμως ἀναζητοῦμε κάτι ἄλλο, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἄλλες ἐλλείψεις στὸ ἀριστοτελικὸ σχῆμα.

1. Δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο νὰ καθοριστεῖ πότε μιὰ δήλωση² ἐκφράζει μιὰν ἀπλή πρόταση. Τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ δήλωση περιέχει ἓνα μόνο ρῆμα καὶ κανένα σύνδεσμο δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἐκφράζει ὅπωςδήποτε μιὰν ἀπλή πρόταση, δηλαδή ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ τὴν παραφράσουμε σὲ μιὰν ἄλλη δήλωση ποὺ θὰ περιέχει καὶ συνδέσμους καὶ περισσότερα ρήματα. Πράγματι μποροῦμε νὰ παραφράσουμε ἢ νὰ ἀναπτύξουμε κάθε δήλωση ποὺ περιέχει

---

2. Ὡς «δήλωση» ἀποδίδω τὴν ἀγγλικὴ λέξη «sentence» γιὰ νὰ τὴν διακρίνω ἀπὸ τὴ λέξη «proposition» (= πρόταση). Ἀκόμα μεταφράζω «φράση» τὴ λέξη «phrase» καὶ «τμήμα φράσης» ἢ «κομμάτι φράσης» τὴν «clause» [ΣτΜ].

μιὰ περιγραφή ἢ ἓνα ἐπίθετο δηλωτικὸ κάποιας διάθεσης, ὅπως «εὐθραυστος», ἢ ἀκόμα κάθε δήλωση ποὺ περιέχει ἓνα ὄνομα-γένους (kind-name). Οἱ περισσότερες γραμματικῶς ἀπλές δηλώσεις ἐκφράζουν προτάσεις μὴ - ἀπλές καὶ εἶναι ἐπομένως «ἐπεκτατές». (Κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος ἡ σύγχρονη λογικὴ εἶναι καρπὸς τῆς ἀπόδοσης μεγάλης σημασίας στὸ «ἐπεκτατό»). Τοῦτο βέβαια σημαίνει πὼς καὶ ἡ ἀπομόνωση τῶν ὄρων δὲν εἶναι διόλου ἀπλή ὑπόθεση. Ὀνοματικὲς καὶ κατηγορηματικὲς ἐκφράσεις, γραμματικῶς ἀπλές, δὲν ἀντιστοιχοῦν ὅπωςδήποτε ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ λογικῶς ἀπλά συστατικὰ προτάσεων. Ἡ ταξινόμηση τῶν τύπων ποὺ μποροῦν νὰ προκύψουν ἀφαιρετικὰ ἀπὸ τὶς ἀπλές προτάσεις πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ τὴν ταξινόμηση τῶν ποικίλων προτασιακῶν μορφῶν. Πρῶτα ἀπὸ ὅλα χρειαζόμαστε ἓνα πῖνακα γιὰ τὸ τί ἐκφράζουν οἱ μορφικὲς λέξεις (form-words), δηλαδή οἱ «συγκληρονομηματικὲς» λέξεις, ὅπως ὅλοι, μερικοί, ἓνας, ὁ, κανεῖς, δέν, ἐάν, ἢ, καὶ κλπ., καθὼς καὶ γιὰ τὸ τί ἐκφράζουν οἱ γραμματικὲς κατασκευές, πρὶν ἀναλάβουμε ὀριστικὰ νὰ καταχωρήσουμε ὁποιαδήποτε στοιχειώδη «κατηγορηματικὴ» λέξη.

2. Χρειαζόμαστε μιὰ μέθοδο ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δείχνουμε τὶς ὁμοιογένειες καὶ ἑτερογένειες τῶν τύπων καί, κάτι ποὺ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ, μιὰ μέθοδο ποὺ νὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὶς ἐξακριβώσουμε. Ἡ μέθοδος τοῦ Ἀριστοτέλη — στὸ βαθμὸ ποὺ ἔχει μιὰ μέθοδο — φαίνεται νὰ στηριζόταν στὴ συλλογὴ τῶν κοινῶν ἐρωτημάτων τῆς καθημερινῆς γλώσσας. Ἐπειτα χαρακτηρίζε τοὺς σημαντικώτερους τύπους μὲ οὐσιαστικὰ ποὺ σχηματίζονταν ἀπὸ τὶς ἐρωτηματικὲς αὐτὲς λέξεις. Δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος ὅμως νὰ ὑποθέτουμε πὼς, ἀπὸ τὰ σύνολα τῶν ἐρωτηματικῶν λέξεων, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τὴ μέγιστη δυνατὴ οἰκονομία ἢ ἐπιθυμητὴ περιεκτικότητα, εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἐρωτηματικῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Ὡστόσο ἡ ἰδέα τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅπως τὴ σκιαγραφεῖ, δὲν εἶναι ὀλότελα ἄχρηστη. Γιατί, σὲ τελευταία ἀνάλυση, «προτασιακὴ συνάρτηση» δὲν σημαίνει ἄλλο παρά «ἐρώτηση» γραμμμένο ἐξεζητημένα. Ἡ προτασιακὴ συνάρτηση «ὁ x εἶναι πλακουτσομούτης» δὲν διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν ἐρώτηση «ποιὸς εἶναι πλακουτσομούτης;» καὶ ἡ «Ὁ Σωκράτης εἶναι φ» δηλώνει λίγο-πολὺ ὅ,τι καὶ ἡ «Ποῦ εἶναι ὁ Σωκράτης;» ἢ ἡ «Σὰν τί (qualis) εἶναι ὁ Σωκράτης;» ἢ ἡ «Πόσος εἶναι ὁ Σωκράτης;» ἀνάλογα μὲ τὸ γένος ποὺ ἐπιλέγεται γιὰ τὴν φ. (Πρβλ. Lewis καὶ Langford, *Symbolic Logic*, σσ. 332 - 4. καὶ Carnap γιὰ τὶς «W...questions» στὸ *Logical Syntax of Language*, σ. 296).

Θὰ ἤθελα νὰ μπάσω τώρα μερικὰ τεχνικὰ ἰδιώματα, κατὰ πρῶτο λόγο, γιὰ νὰ καθορίσω ἀκριβέστερα σὲ ποιὰ σημεῖα ὁ Ἀριστοτέλης ἀκολούθησε τὸ σωστὸ δρόμο καὶ ποῦ τὸ ἐγχείρημά του ἔχει ἀποτύχει καί, κατὰ δεύτερο λόγο, ἐπειδὴ θὰ μοῦ χρειαστοῦν ἀργότερα κατὰ τὴν πορεία τοῦ ἄρθρου τούτου. Εἶναι φανερό πὼς, κατὰ μία ἐννοια, οἱ δηλώσεις ἀποτελοῦνται ἀπὸ μέρη, γιὰτὶ εἶναι δυνατὸν δυὸ δηλώσεις νὰ εἶναι μερικῶς ὅμοιες καὶ μερικῶς ἀνόμοιες. Ἄς ὀνομάσουμε «δηλωσιακὸ παράγοντα» (sentence-factor) κάθε

μερική έκφραση που μπορεί να είναι συστατικό δηλώσεων κατά τα άλλα ανόμοιων. Έπομένως δηλωσιακοί παράγοντες μπορούν να είναι μεμονωμένες λέξεις, αλλά και δηλώσεις απεριόριστα σύνθετες, καθώς και ολόκληρα κομμάτια φράσεων. Έτσι στη δήλωση «Εγώ είμαι αυτός που έγραψε αυτό το άρθρο», «Εγώ», «αυτός που», «που έγραψε αυτό το άρθρο», «έγραψε αυτό το άρθρο» είναι δηλωσιακοί παράγοντες.

Προτίμησα τον όρο «παράγοντες» από τον όρο «μέρη», γιατί ο όρος «μέρη» θα υποδήλωνε κάτι λαθεμένο, δηλαδή πώς τα στοιχεία που απομονώσαμε αφαιρετικά μπορούν να υπάρχουν ανεξάρτητα από τέτοιους συνδυασμούς (που συνιστούν δηλώσεις)· και κάτι ακόμα σοβαρότερο, πώς σε κάθε παρόμοιο συνδυασμό μπορούν να απαντηθούν σε οποιαδήποτε θέση, πώς είναι δηλαδή και ανεξάρτητα σήματα και σήματα που μπορούν να αντικατασταθούν ελεύθερα. Με τη λέξη «παράγοντες» αντίθετα, θέλω να υποδηλώσω, πώς μόνον ως παράγοντες μέσα σε σύνθετα ορισμένων ειδών μπορούν να εμφανισθούν και, εκεί πάλι, βρίσκονται μόνο με ορισμένους τρόπους — όπως πράγματι συμβαίνει.

Οί δηλωσιακοί παράγοντες δεν μπορούν να προκύψουν αφαιρετικά από όλους τους συνδυασμούς, μπορούν όμως να προκύψουν αφαιρετικά από κάθε ειδικό συνδυασμό. Αν σε οποιαδήποτε δήλωση αντικαταστήσουμε ένα τμήμα της με αποσιωπητικά ή με την έκφραση «έτσι και έτσι/ό τάδε και ο δείνα», ό,τι απομένει είναι ένας δηλωσιακός παράγοντας με ένα δείκτη (δηλαδή το «έτσι και έτσι/ό τάδε και ο δείνα» ή τα αποσιωπητικά) που παριστάνει ότι — και με ποιό τρόπο — ο δηλωσιακός παράγοντας απαιτεί συμπλήρωση. Ωστόσο τα αποσιωπητικά, αν και απαιτούν αυτό ή το άλλο συμπλήρωμα, θα επιδέχονταν συμπλήρωση από ένα οποιοδήποτε στοιχείο μιας απεριόριστης σειράς παραγόντων. Έτσι «Ο Σωκράτης είναι...» ή «Εγώ είμαι αυτός που έτσι κι έτσι» ή «Αυτό και εκείνο συνεπάγεται πώς αύριο είναι Σάββατο» δεν αποτελούν δηλώσεις, αλλά μονάχα «δηλωσιακά-πλαίσια» (sentence-frames) που τα κενά τους πρέπει να συμπληρωθούν από άλλους δηλωσιακούς παράγοντες. Οποσδήποτε τα ζητούμενα συμπληρώματα στα τρία διαφορετικά πλαίσια θα πρέπει να ανήκουν σε διαφορετικά είδη. «... άσχημος» είναι μια πιθανή συμπλήρωση του πρώτου, «... χτές επισκέφτηκε το Έδιμβουργο» είναι μια πιθανή συμπλήρωση του δεύτερου και «άφοῦ σήμερα είναι Πέμπτη» μια πιθανή συμπλήρωση του τρίτου, και κανένα από τα τρία δεν θα ταίριαζε σε κάποιο από τα άλλα πλαίσια.

Ωστόσο ενώ δεν ταιριάζει κάθε παράγοντας σε κάθε κενό, υπάρχει ένα απροσδιόριστο πεδίο από πιθανούς παράγοντες της ίδιας μορφής που θα μπορούσαν να συμπληρώσουν οποιοδήποτε δεδομένο κενό. Έτσι σε κάθε συγκεκριμένη δήλωση λαβαίνουμε έναν παράγοντα αφαιρετικά από τον άλλο ή τους άλλους παράγοντες αντικαθιστώντας τον παράγοντα ή τους παράγοντες με αποσιωπητικά ή με δείχτες-κενοῦ-διαστήματος³ (gar-

3. Από δω και πέρα θα σημειώνω το «gar - sign» ως «δείχτης-κενοῦ» [ΣτΜ].

signs), (ὅπως «ἔτσι κι ἔτσι/ὁ τάδε καὶ ὁ δείνα» ἢ «x» ἢ «φ» ἢ «p»). Ὁ δείχτης-κενοῦ δὲν ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνο του μιὰ λέξη ἢ μιὰ φράση ἢ ἓνα κομμάτι φράσης, οὔτε πάλι τὸ ὄνομα ἢ τὴν περιγραφή ἑνὸς τέτοιου πράγματος· εἶναι τὸ ὄνομα ἢ ὁ δείχτης ἑνός, ἢ κάθε κατάλληλου δηλωσιακοῦ παράγοντα ἀπὸ μιὰ τάξη (range).

Οἱ δηλώσεις τώρα καὶ οἱ δηλωσιακοὶ παράγοντες μπορεῖ νὰ εἶναι στὰ ἀγγλικά ἢ στὰ γερμανικά, γραμμένοι μὲ μολύβι ἢ ψιθυριστοὶ ἢ μεγαλόφωνοι, κοινοὶ ἢ λόγιοι κ.ο.κ. Τὸ ἀντικείμενο τῆς Λογικῆς δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ αὐτὲς τὶς διαφορὲς — δηλαδή τὶς προτάσεις καὶ τὰ μέρη ἢ τοὺς παράγοντες τῶν προτάσεων — (ἢ διευκρίνηση αὐτὴ εἶναι χρήσιμη, ἂν καὶ συχνὰ παραπλανητικὴ). Ἄν δυὸ δηλώσεις ἐκφράζουν τὸ ἴδιο νόημα, κι ἂς ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς γλώσσες, διαφορετικὰ ἰδιώματα, διαφορετικοὺς συγγραφεῖς ἢ διαφορετικὲς χρονολογίες, τὸ νόημά τους μπορεῖ νὰ ἐξεταστεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς διάφορους τρόπους νὰ τὶς λέμε· καὶ αὐτὸ δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὑποθέτουμε πὼς ἡ σχέση τους εἶναι σὰν τὴν σχέση μιᾶς πόλης μὲ τὶς πινακίδες ποὺ μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς αὐτήν. Ὅπως ἀκριβῶς ξεχωρίζουμε τὶς προτάσεις ἀπὸ τὶς δηλώσεις ποὺ τὶς προτείνουν, ἔτσι πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε τοὺς προτασιακοὺς ἀπὸ τοὺς δηλωσιακοὺς παράγοντες ποὺ τοὺς ἐκφράζουν. Ἀλλὰ καὶ πάλι ἂς μὴ φανταστοῦμε μὲ αὐτό, πὼς στὸν κόσμον ὑπάρχουν ἀγελάδες, σεισμοὶ καὶ προτασιακοὶ παράγοντες, σὰ νὰ λέγαμε πὼς, ἐπειδὴ μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὶς δυὸ ὄψεις ἑνὸς νομίσματος, ὅταν ἔχω στὸ χέρι μου ἓνα νόμισμα, κρατάω τρία πράγματα, τὸ νόμισμα καὶ τὶς δυὸ τοῦ ὄψεις.

Εἶδαμε πὼς σὲ ἓνα δεδομένο δηλωσιακὸ πλαίσιο, τὸ κενὸ μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ ἀπὸ ὀρισμένα, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ ὅλα τὰ ἐναλλακτικὰ συμπληρώματα. Ἐδῶ ὅμως ἔχουμε δυὸ εἰδῶν δυνατότητες. Γραμματικῶς στὴ φράση «Ὁ τάδε εἶναι στὸ κρεββάτι» τὸ κενὸ ποὺ ὑποδείχνει τὸ «ὁ τάδε» ἀπαιτεῖ ὡς συμπληρώματα οὐσιαστικά, ἀντωνυμίες ἢ οὐσιακὲς φράσεις, ὅπως (λ.χ.) εἶναι οἱ περιγραφικὲς φράσεις. Ἐτσι ἂν ποῦμε «Τὸ Σάββατο εἶναι στὸ κρεββάτι», δὲ παραβαίνουμε κανένα γραμματικὸ κανόνα. Ὡστόσο ἡ δήλωση αὐτὴ εἶναι ἄτοπη (absurd). Συνεπῶς τὰ δυνατὰ συμπληρώματα δὲν πρέπει νὰ ἀνήκουν μόνο σὲ ὀρισμένους γραμματικοὺς τύπους, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἐκφράζουν προτασιακοὺς παράγοντες ὀρισμένων λογικῶν τύπων. Σὲ μιὰ μὴ-ἄτοπη δήλωση οἱ διάφοροι παράγοντες ταιριάζουν χαρακτηριστικὰ μεταξύ τους· σὲ μιὰν ἄτοπη δήλωση, ἀντίθετα, οἱ παράγοντες ἢ μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι χαρακτηριστικὰ ἀταίριαστοι. Ὅταν λέμε, πὼς ἓνας δεδομένος προτασιακὸς παράγοντας ἀνήκει σὲ ὀρισμένη κατηγορία ἢ σὲ ὀρισμένο τύπο, σημαίνει πὼς ἡ ἐκφρασὴ του θὰ μποροῦσε, χωρὶς παραλογισμό, νὰ «κορέσει» ὀρισμένα δηλωσιακὰ πλαίσια.

Ἄν ἡ ἐρμηνεία ποὺ ἔδωσα στὴ θεωρία τῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι σωστὴ, τότε μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς, ἀπὸ μιὰ πολὺ σημαντικὴ σκοπιὰ, ἀκολουθοῦσε τὸ σωστὸ δρόμο. Γιατὶ οἱ ἐρωτηματικὲς δηλώσεις, ἂν ἐξεταστοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν πρακτικὸ τοῦ ρόλου ὡς παρακλήσεις ἢ προσταγές,

ἀποτελοῦν δηλωσιακὰ πλαίσια καὶ οἱ ἐρωτηματικὲς λέξεις ποὺ περιέχουν εἶναι δεῖχτες-κενοῦ. Ὄταν ὁ Ἀριστοτέλης ξεχωρίζει τὰ διάφορα εἶδη ἐρωτήσεων, χρησιμοποιεῖ μιὰ γενικὴ μέθοδο γιὰ νὰ παρουσιάσει τοὺς διαφοροὺς τύπους παραγόντων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν τὶς ἀπαντήσεις στὶς ἐρωτήσεις αὐτὲς ἢ τὰ συμπληρώματα γιὰ τοὺς δεῖχτες-κενοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ προσπάθειά του εἶναι ἀνεπαρκής, γιατί ἐπιχειρεῖ νὰ ταξινομήσει τοὺς τύπους μιᾶς μικρῆς μόνον ὑπο-τάξης προτασιακῶν παραγόντων — πῶς συγκεκριμένα τὰ συστατικὰ τῶν ἀπλῶν ἐνικῶν προτάσεων. Ἄς τὰ ὀνομάσουμε «ὄρους», σύμφωνα μὲ τὸν παραδοσιακὸ (καὶ χαρακτηριστικὰ διαφορούμενο) τίτλο. Ὅλοι οἱ ὄροι εἶναι παράγοντες, οἱ περισσότεροι ὅμως παράγοντες δὲν εἶναι ὄροι. Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν μᾶς δείχνει, πῶς θὰ ἐλέγχουμε πότε ἓνας δηλωσιακὸς παράγοντας ἀντιπροσωπεύει ἓναν ὄρο καὶ πότε ὄχι, καὶ φαίνεται νὰ ὑποθέτει, πῶς κάθε γραμματικῶς ἀπλή λέξη ἀντιπροσωπεύει πάντοτε ἓνα συστατικὸ μιᾶς ἀπλῆς πρότασης. Κατὰ τὰ φαινόμενα, γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ πῶς ἓνας δεδομένος παράγοντας ταιριάζει σὲ ἓνα δεδομένο κενό, καταφεύγει ἀποκλειστικὰ στὸν κοινὸ νοῦ καὶ στὴν κοινὴ γλωσσικὴ χρῆση. Καὶ κάτι ἀκόμα σοβαρότερο, δὲν ἀναγνωρίζει πῶς ὑπάρχει ἀμοιβαῖος ἔλεγχος ἀνάμεσα στοὺς τύπους τῶν παραγόντων καὶ στὴ λογικὴ μορφή τῶν προτάσεων, στὶς ὁποῖες οἱ παράγοντες μπορούν νὰ εἶναι συστατικὰ· μόνον στὴν περίπτωση τῶν ἐπιμέρους οὐσιῶν ἀναγνωρίζει πῶς δὲν μπορούν νὰ ἀντικαταστήσουν ποιότητες, σχέσεις, μεγέθη, θέσεις, γένη κλπ., μέσα σὲ αὐτὲς ποὺ θεωρεῖ ἀπλῆς προτάσεις.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως καὶ μεταγενέστεροι Λογικοί, φαίνεται πῶς νόμιζε, ὅτι ἐνῶ οἱ ὄροι συνδέονται μέσα σὲ προτάσεις καὶ ἐνῶ ὑπάρχουν διάφοροι τύποι ὄρων, ἓνα εἶναι ὡστόσο τὸ εἶδος τῆς σύνδεσης. Γιατί ὁ ἴδιος ὄρος ποὺ ἐμφανίζεται σὲ μιὰ πρόταση ὡς «ὑποκείμενο», σὲ μιὰν ἄλλη μπορεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ ὡς «κατηγορούμενο».

Καθὼς φαίνεται, νόμιζαν, ὅτι ὅπως δυὸ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μπορούν νὰ παρατάσσονται χωρὶς τὸ σχῆμα τους νὰ τροποποιηθεῖ, ἔτσι καὶ ἀνάμεσα στὴ μορφή μιᾶς πρότασης καὶ στοὺς τύπους τῶν παραγόντων ποὺ τὴ συνθέτουν δὲν ὑπάρχει ἀλληλεπίδραση. Ἐτσι οἱ τυπικὲς ιδιότητες τῶν προτάσεων ποὺ καθιστοῦν δυνατὲς ἢ ἀδύνατες τὶς συνεπαγωγὲς ποὺ τὶς ἐνσωματώνουν καὶ οἱ τυπικὲς ιδιότητες ἢ οἱ τύποι τῶν ὄρων ἢ τῶν ἄλλων παραγόντων τοὺς ἔμεναν ἀσύνδετες. Οἱ συλλογιστικοὶ κανόνες ποὺ ἀνακάλυψε ὁ Ἀριστοτέλης ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὶς ἔννοιες ποὺ ἐκφράζουν μορφικὲς λέξεις — ὅπως *ὅλοι, μερικοί, αὐτός, δέν, καί, συνεπάγεται* — ὁ τρόπος ὅμως ποὺ τὶς πραγματεύεται δὲν ἐπηρεάζει τὴ ταξινόμησή του τῶν τύπων τῶν ὄρων, οὔτε ἐπηρεάζεται ἀπὸ αὐτήν.

Εἶναι, θὰ λέγαμε, σὰν νὰ παρέθετε ἓνας Γραμματικὸς στὸ πρῶτο του κεφάλαιο τοὺς ὀρισμοὺς γιὰ τοὺς τύπους τῶν μερῶν τοῦ λόγου, π.χ. οὐσιαστικά, προθέσεις, ρήματα, σύνδεσμοι, κ.λπ. καὶ παρακάτω νὰ ἐξέταζε ἐντελῶς ἀνεξάρτητα τοὺς κανόνες τοῦ συντακτικοῦ, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ κανόνες ὑπολανθάνουν ἤδη στὶς ἔννοιες τοῦ οὐσιαστικοῦ, τοῦ

ρήματος, τοῦ συνδέσμου κλπ.. Μὲ ἄλλα λόγια εἶναι σὰ νὰ θεωρήσουμε τοὺς παράγοντες ὡς σήματα ποὺ μποροῦν νὰ ἀντικατασταθοῦν ἐλεύθερα, ἐνῶ οἱ καθορισμένοι τους ρόλοι μέσα στὸ συνδυασμὸ, ὅπου μποροῦν νὰ ὑπάρχουν, εἶναι ἐκεῖνοι ἀκριβῶς ποὺ συνιστοῦν τοὺς τύπους τους.

“Ὅλες οἱ γνώσεις πάνω στὴ λογικὴ μορφή μιᾶς πρότασης καὶ ὅλες οἱ γνώσεις πάνω στοὺς λογικοὺς τύπους τῶν παραγόντων της δὲν εἶναι παρὰ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πράγμα. (Ζητῶ συγγνώμη — ὄχι πολὺ ταπεινὰ — γιὰ τὴν ὀρολογία ποὺ χρησιμοποιοῦ ἐδῶ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἄρθρου στὴ θέση τῶν καθιερωμένων ὄρων : «προτασιακὲς συναρτήσεις», «μεταβλητὲς» «τιμὲς» κλπ. Τὸ κάνω γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ ὀρολογία ὀδήγησε ἐπανεπιλημμένα σὲ σύγχυση, κυρίως γιατί, στὴν περίπτωση ποὺ μιλάμε γιὰ συναρτήσεις, μεταβλητὲς, τιμὲς κλπ., δὲν μᾶς βοηθάει νὰ ξεκαθαρίσουμε, ἂν μιλάμε γιὰ ὀρισμένα εἶδη ἐκφράσεων ἢ ἂν μιλάμε μὲ ὀρισμένες ἐκφράσεις γιὰ ὀρισμένα εἶδη πραγμάτων. Τὶ πρέπει π.χ. νὰ ποῦμε : ὁ Σωκράτης ἢ «ὁ Σωκράτης» εἶναι μιὰ τιμὴ τῆς μεταβλητῆς «ὁ x εἶναι πλακουτσομύτης ;» Προσπάθησα ἢ ὀρολογία ποὺ χρησιμοποιοῦ νὰ εἶναι ἀπερίφραστα σημασιολογικὴ καὶ τὰ στοιχεῖα της ἀρκετὰ αὐτονόητα).

Μορφὲς τῶν κρίσεων καὶ κατηγορίες τοῦ Κάντ

Ἡ θεωρία τῶν κατηγοριῶν τοῦ Κάντ ἔχει ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀφετηρία ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ οἱ κατηγορίες ποὺ ἀπαριθμεῖ διαφέρουν ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ὁ Ἀριστοτέλης καταχωρεῖ στὸν πίνακά του. Ὁ Κάντ, κατὰ περίεργο τρόπο, ἰσχυρίζεται πὼς ἔχει τὸν ἴδιο σκοπὸ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, αὐτὸ ὅμως ἰσχύει μόνο κατὰ μιὰ πολὺ γενικὴ καὶ ἀόριστη ἔννοια. Δυστυχῶς ὁ Κάντ γιὰ τὶς τρεῖς ἀπὸ τὶς τέσσερις τάξεις τῶν κατηγοριῶν του δανείζεται τὶς ὀνομασίες ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὶς τρεῖς ἀπὸ τὶς δέκα δικές του. Ὅπως θὰ δοῦμε οἱ ὀνομασίες «Ποσότητα» «Ποιότητα» καὶ «Σχέση» ἔχουν γιὰ τοὺς δύο φιλοσόφους ἐντελῶς διαφορετικὴ σημασία.

Ὁ Κάντ ἀρχίζει δίνοντας ἓνα κατάλογο μορφῶν τῶν κρίσεων (judgement - forms), δηλαδή ἀπαριθμεῖ τοὺς διάφορους τρόπους, κατὰ τοὺς ὁποίους δύο προτάσεις μπορεῖ νὰ μοιάζουν ἢ νὰ διαφέρουν μεταξύ τους, ὄχι ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο (topic), ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴ μορφή. Δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ὀρίσει τὴν ἔννοια τῆς μορφῆς ἢ ἔστω νὰ δικαιολογήσει τὸν κατάλογό του, παρὰ μόνο διατείνεται — καὶ σὲ αὐτὸ σφάλλει — πὼς πηγὴ του εἶναι τὰ εὐρήματα τῆς παρασοδιακῆς λογικῆς ποὺ θεωρεῖ πὼς ἀποτελεῖ ἓνα ὀλοκληρωμένο σῶμα ἐξακριβωμένης ἀλήθειας. (1) Ὅλες οἱ προτάσεις καθορίζονται ὡς πρὸς τὴν «Ποσότητα», δηλαδή τὴν ἔκταση τῶν ὑποκειμένων τους, καὶ διακρίνονται ἔτσι σὲ ὀλικές, μερικὲς καὶ ἐνικές, δηλαδή τῆς μορφῆς «ὄλοι», «μερικοὶ» καὶ «αὐτό» (2) οἱ προτάσεις διακρίνονται σὲ καταφατικές, ἀρνητικὲς καὶ ἀόριστες, σύμφωνα μὲ τὶς τρεῖς «Ποιότητες» τῶν προτάσεων (3) ὅλες οἱ προτάσεις ὑπάγονται σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία σχήματα «Σχέσης»: «u εἶναι K», «ἐὰν p

τότε ρ» και «ρ ή ρ» και (4) όλες οι προτάσεις υπάγονται σε μια από τις τρεις παραλλαγές της «Τροπικότητας», δηλαδή στη μορφή «είναι», «δυνατό να είναι» ή «κατ' ανάγκη είναι». Αυτές οι μορφές των κρίσεων δεν είναι ακόμα οι κατηγορίες του Κάντ, αλλά, όπως κατά μυστήριο τρόπο μάς παρουσιάζει, ή πηγή από όπου τις εξάγει ή τις παράγει.

Η προσέγγιση του Κάντ είναι κατ' αρχήν πολύ πιο φωτισμένη από εκείνη του Ἀριστοτέλη. Δυστυχώς όμως στην επεξεργασία της πήρε όριστικά λαθεμένο δρόμο. Η υπο - παραλλαγή των άοριστων κρίσεων είναι νόθη· υπάρχουν πολλά είδη «γενικής» κρίσης, το είδος όμως που εξέταζε ο Κάντ έπρεπε να υπάγεται στην τάξη των υποθετικών κρίσεων· οι βεβαιωτικές, προβληματικές και αποδεικτικές κρίσεις κακώς τοποθετήθηκαν στην ίδια τάξη, γιατί οι δυο τελευταίες αποτελούν μόνον ειδικές περιπτώσεις υποθετικών· ή διαίρεση σε κατηγορικές, υποθετικές και διαζευκτικές κρίσεις είναι μια μικτή διαίρεση και σε αυτήν γίνεται μια όλοφάνερη παράλειψη, γιατί (α) ο Κάντ είχε στο νοῦ του τη διάκριση ανάμεσα σε άπλές και σε σύνθετες προτάσεις και (β) από τη δεύτερη τάξη παρέλειψε τις συζευκτικές προτάσεις της μορφής «ρ και ρ». Η διάκριση σε καταφατικές ή άρνητικές κρίσεις, σε όλικές ή μερικές ή ένικές ισχύει μόνο για τις άπλές προτάσεις, γιατί λ.χ. σε μια διμελή συζευκτική, διαζευκτική ή υποθετική πρόταση, ή μια από τις συνδεόμενες προτάσεις μπορεί να ανήκει σε ένα είδος και ή δεύτερη σε άλλο. Λαθεμένη είναι ακόμα ή διάκριση ανάμεσα στις διαζευκτικές και στις υποθετικές μορφές. Δέ παριστάνεται έμφανώς ή διάκριση γενικών και μη γενικών προτάσεων· προτάσεις όπως «έπτά άγελάδες είναι στον άγρό», «οί περισσότεροι άνθρωποι φοροῦν παλτό» και «ο Γιάννης πιθανώς πέθανε» δεν έχουν θέση στην ταξινόμηση του Κάντ. Τέλος στις άπλές ένικές προτάσεις δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα στις κατηγορηματικές και στις αναφορικές προτάσεις· ή άριστοτελική κατηγορία των αναφορικών κατηγορημάτων άγνοείται τελείως. Πράγματι ο Κάντ δεν ακολουθεί καθόλου την άριστοτελική θεωρία των κατηγοριών, γιατί δεν παρατηρεί τις τυπικές διαφορές που υπάρχουν μέσα στις προτάσεις της μορφής υποκείμενο - κατηγορούμενο και ιδιοποιείται τις όνομασίες «Ποιότητα», «Ποσότητα» και «Σχέση» για δικούς του έντελώς διαφορετικούς σκοπούς. Δηλαδή: στην άριστοτελική χρήση «πράσινος», «γλυκός» και «τίμιος» σημαίνουν ποιότητες, στη καντιανή όμως χρήση ή «Ποιότητα» δηλώνει τη καταφατικότητα ή άρνητικότητα μιας πρότασης. Για τον Ἀριστοτέλη «Ποσότητα» είναι το όνομα μιας οικογένειας κατηγορημάτων που δηλώνουν το πλήθος ή το μέγεθος· για τον Κάντ σημαίνει τη διάκριση των προτάσεων σε προτάσεις της μορφής «όλοι. . .» ή της μορφής «μερικοί. . .» ή της μορφής «αὐτός. . .». Τέλος στην Ἀριστοτελική χρήση «Σχέσεις» είναι κατηγορήματα, όπως «ξάδερφος του», «έπάνω από», «μεγαλύτερος από», ένῶ κατά τον Κάντ «Σχέσεις» είναι ό,τι εκφράζουν σύνδεσμοι όπως οι «έάν», «ή» και (θα έπρεπε να είχε προσθέσει) τον «και».

Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να παραδεχτούμε πως στην αναζήτηση των κατηγοριών ή των τύπων ο Κάντ αναγνωρίζει ως θεμελιώδη, γεγονότα που ο

Ἄριστοτέλης δὲν παρατήρησε καθόλου. Ὁ Κάντ παρατήρησε πὼς ὑπάρχουν ποικίλες ἀπόψεις, κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ προτάσεις μπορεῖ νὰ εἶναι τυπικὰ ὅμοιες ἢ ἀνόμοιες. Ὅπως εἶδαμε, στὴν ἀριστοτελικὴ θεωρία τῶν κατηγοριῶν, ὁ ρόλος τῶν μορφικῶν λέξεων, ὅπως ὅλοι, μερικοί, ὁ, ἕνας, κάθε, ἐάν, ἢ, καί, δέν, παραβλέπεται καὶ οἱ διάδοχοί του στὸν Μεσαίωνα ξέγραψαν τὶς λέξεις αὐτὲς καί, ἀπρόθυμα, τοὺς ἔδωσαν τὴν προσωνομία «συγκατηγορηματικές». Ἡ θεωρία τοῦ Κάντ (ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔδωσε σημασία στὸ σημεῖο αὐτὸ) ἐπαναφέρει τὶς λέξεις αὐτὲς ἀπὸ τὸ περιθώριο τῆς Λογικῆς στὸ ἐργαστήρι της.

Ὁ Ἄριστοτέλης μοιάζει γενικὰ νὰ ὑποθέτει πὼς ἐνῶ ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη παραλλαγή τῶν τύπων τῶν παραγόντων, ὥστόσο αὐτοὶ ὑπόκεινται σὲ ἕνα μόνο εἶδος σύνδεσης. (Στὴ θεωρία τοῦ τῶν κατηγορημάτων σχεδὸν παραδέχεται πὼς στὶς γενικὲς προτάσεις ὑπάρχουν διάφορα εἶδη σύνδεσης, αὐτὸ ὅμως δὲ τοῦ ἀρκεῖ γιὰ νὰ τροποποιήσει τὴ θεωρία του γιὰ τοὺς ὅρους). Ὁ Κάντ ἀντιλαμβάνεται πὼς ὑπάρχουν ἀναρίθμητα εἶδη σύνδεσης καὶ πὼς αὐτὰ καθορίζουν ἢ καθορίζονται ἀπὸ τὰ εἶδη τῶν παραγόντων ποὺ μποροῦν νὰ συνδεθοῦν. Ἡ ἀριστοτελικὴ θεωρία εἶναι μιὰ «ἀλφαβητικὴ» θεωρία τῶν παραγόντων, μιὰ θεωρία ἀπλῆς «παράθεσης» τῶν συνδυασμῶν τους. Ἡ καντιανὴ θεωρία ἀντίθετα εἶναι μιὰ «συντακτικὴ» θεωρία γιὰ τοὺς συνδυασμοὺς τῶν παραγόντων καὶ συνεπῶς μιὰ «συντακτικὴ» θεωρία γιὰ τοὺς τύπους τῶν παραγόντων αὐτῶν — κάπως ἔτσι ῥημνεύω τὰ αἰνιγματικὰ λεγόμενά του, γιὰ τὶς «λειτουργίες ἐνότητας».

Οἱ κατηγορίες τοῦ Κάντ ὥστόσο δὲν εἶναι ταυτόσημες μὲ τὶς μορφὲς τῶν κρίσεων. Εἶναι, κατὰ κάποιο σκοτεινὸ τρόπο, οἱ προβολὲς αὐτῶν τῶν λογικῶν μορφῶν πάνω στὸ χῶρο τῶν φυσικῶν πραγμάτων καὶ στὸ χῶρο τῶν συμβάντων. Ὅλα τὰ φυσικὰ γεγονότα, τὰ γεγονότα δηλαδὴ ποὺ μποροῦν νὰ διαπιστωθοῦν μὲ τὴν παρατήρηση καὶ μὲ τὴν ἀνάμνηση τῆς παρατήρησης ἢ τὴν ἐπαγωγή ἢ τὴν αἰτιακὴ συνεπαγωγή ἀπὸ τὴ παρατήρηση, περιλαμβάνουν ὀρισμένες δομικὲς ἀρχὲς ποὺ προκύπτουν, κατὰ κάποιο τρόπο, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πίνακα τῶν μορφῶν τῶν κρίσεων. Τὰ πράγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ἡ φύση, ἔχουν μέγεθος ἑκτατικὸ καὶ ἐντατικὸ⁴, βρίσκονται σὲ κάποια κατάσταση σὲ συγκεκριμένες χρονικὲς στιγμὲς καὶ ἡ κατάστασή τους μεταβάλλεται ἢ διαιώνίζεται σύμφωνα μὲ αἰτιακοὺς νόμους. Καθετὶ ἐμπειρικὸ πρέπει νὰ ἐμπεριέχει τὶς κατηγορίες αὐτὲς καὶ τίποτε μὴ ἐμπειρικὸ δὲ μπορεῖ νὰ τὶς ἐμπεριέχει. Γι' αὐτὸ οἱ μεταφυσικὲς προτάσεις παραβαίνουν τοὺς κανόνες τῶν κατηγοριῶν.

Δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ τὴ μυστηριώδη Μεταψυχολογία ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Κάντ γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ φύση πρέπει νὰ εἶναι ἔτσι φτιαγμένη καὶ ταυτόχρονα ὅτι μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε ὅτι εἶναι ἔτσι φτια-

---

4. Στὸν Κάντ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ ἑκταση ὡς μέγεθος ἀναφέρεται στὸ χῶρο καὶ ἡ ἐνταση στὸ χρόνο [Σ.τ. Ἐκδ.].

“Όταν μιὰ δήλωση εἶναι (ὄχι ἀληθὴς ἢ ψευδής, ἀλλὰ) ἀ-νόητη ἢ ἄτοπη, παρ’ ὅλο πὸν ἔχει καθιερωμένο λεξιλόγιο καὶ κανονικὴ γραμματικὴ κατασκευὴ, τότε τὴν χαρακτηρίζουμε ὡς ἄτοπη, ἐπειδὴ μιὰ τουλάχιστον συστατικὴ τῆς ἔκφραση δὲν ἀνήκει στὸν σωστὸ τύπο, ὥστε νὰ μπορεῖ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ συνδεθεῖ ἢ νὰ μὴ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἄλλη ἢ τὶς ἄλλες συστατικὲς τῆς ἔκφρασις. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ δηλώσεις, μποροῦμε νὰ ποῦμε, παραβαίνουν τοὺς τύπους ἢ παραβιάζουν τοὺς τυπικοὺς κανόνες. Ἡ προσοχὴ τῶν Λογικῶν συγκεντρώθηκε τελευταῖα σὲ ὀρισμένα εἶδη τυπικῶν παραβιάσεων, ὅπως στὶς φράσεις «Αὐτὴ τὴ στιγμὴ ψεύδομαι» καὶ «Ἐτερολογικὸς» εἶναι ἑτερολογικὸς»⁶. Τὰ εἶδη αὐτὰ παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον, γιατί τὸ ἄτοπό τους δὲν εἶναι προφανές, ἀλλὰ ἐκδηλώνονται μόνο κατὰ τὴ γένεση ἀντιφάσεων ἢ φαύλων κύκλων· ἀντίθετα τὸ ἄτοπο τῆς δήλωσης «Τὸ Σάββατο εἶναι στὸ κρεββάτι» εἶναι προφανές πρὶν ἀκόμα ἀντιληφθοῦμε τὶς ἀντιφάσεις πὸν προκύπτουν ἀπὸ τὴν ὑπόθεση ὅτι εἶναι ἀληθὴς.

Ἄκόμα μποροῦμε στ’ ἀλήθεια νὰ παρασυρθοῦμε ἀπὸ φαινομενικὰ ἐγκυρα ἐπιχειρήματα τοῦ πρώτου εἴδους, ἐνῶ στὶς δηλώσεις τοῦ δεύτερου εἴδους μόνο ἢ ἐσκεμμένη πρόθεση νὰ ποῦμε ἀσυναρτησιές θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε νὰ τὶς διατυπώσουμε.

Δηλαδή ἄλλες παραβάσεις τύπων εἶναι παραπλανητικὲς καὶ ἄλλες ὄχι. Οἱ παραπλανητικὲς εἶναι ἐκεῖνες πὸν μᾶς ὀθοῦν νὰ ἐξετάσουμε τοὺς τυπικοὺς κανόνες, ἐνῶ τὶς ἄλλες τὶς προσέχουμε ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἤδη ἐξετάσαμε τοὺς τυπικοὺς κανόνες. Θὰ ἦταν ὥστόσο λάθος μᾶς ἀν περιορίζαμε τὴ θεωρία τῶν τύπων μόνο στὴ θεωρία ὀρισμένων εἰδικῶν τυπικῶν κανόνων.

Ἡ ἐρώτηση : «Σὲ ποιὸν τύπο ἢ σὲ ποιὰ κατηγορία ἀνήκει τὸ τάδε ;» σημαίνει : «Σὲ τί εἶδους ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς προτάσεις καὶ σὲ ποιὲς θέσεις μέσα σὲ αὐτὲς μπορεῖ τὸ τάδε νὰ βρῖσκεται ;». Ἡ πάλι, γιὰ νὰ θέσουμε τὸ ζήτημα σημασιολογικά, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐρώτηση : «Σὲ ποιὰ εἶδη μὴ ἄτοπων δηλώσεων καὶ σὲ ποιὲς θέσεις μέσα σὲ αὐτὲς μπορεῖ ἢ ἔκφραση τάδε νὰ βρῖσκεται ;» — καὶ ἀντίστροφα : «Τὶ εἶδους δηλώσεις θὰ γίνονταν ἄτοπες, ἀν ἀντικαθιστούσαμε ἓνα δηλωσιακὸ παράγοντα μὲ τὴν ἔκφραση τάδε ;» Προτιμῶ τὴ λέξη «ἄτοπος» ἀπὸ «ἀ-νόητος» ἢ «χωρὶς νόημα», γιατί οἱ δύο τελευταῖες χρησιμοποιοῦνται ἄλλοτε γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν ἤχους ὅπως

---

6. Ὁ συγγραφέας ἐννοεῖ τὸ ἀκόλουθο (γνωστὸ στοὺς Λογικοὺς) παράδοξο. Διαιροῦμε τὰ ἐπίθετα σὲ δύο τάξεις ἀνάλογα μὲ τὸ ἀν ταιριάζουν στὸν ἑαυτό τους ἢ ὄχι. Τὰ πρῶτα τὰ λέμε *αὐτολογικά*, τὰ δεύτερα *ἑτερολογικά*. Παράδειγμα : «ἑλληνικὸς» καὶ «βραχὺς» εἶναι *αὐτολογικά*, «γαλλικὸς» καὶ «μακρὺς» εἶναι *ἑτερολογικά*. Τὸ παράδοξο ἀφορᾷ τὸ ἐπίθετο «ἑτερολογικὸς». Ἄν αὐτὸ εἶναι *αὐτολογικό*, δηλ. ἀν ταιριάζει στὸν ἑαυτό του, τότε, κατὰ τὸν ὀρισμὸ, εἶναι *ἑτερολογικό*, δηλαδή δὲν ταιριάζει στὸν ἑαυτό του καὶ ἄρα δὲν εἶναι *αὐτολογικό*. Ἄν εἶναι *ἑτερολογικό*, δὲν ταιριάζει στὸν ἑαυτό του, ἄρα δὲν εἶναι *ἑτερολογικό* [Σ.τ.Ἐκδ.]

brillig⁷ ἢ «abracadabra» καὶ ἄλλοτε ἀραδιάσματα λέξεων ποὺ δὲν ἔχουν κανονικὴ γραμματικὴ κατασκευή. Χρησιμοποιήθηκαν τελευταῖα γιὰ σκοποὺς πολεμικῆς σχετικὰ μὲ τὴν ὑπεράσπιση μιᾶς εἰδικῆς θεωρίας. Ἡ σύνδεση τῆς λέξης «ἄτοπος» μὲ τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴ εἶναι ἐποικοδομητικὴ· ἐξ ἄλλου καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἢ ἀπόχρωση τοῦ γελοίου ποὺ περιέχει εἶναι μᾶλλον χρήσιμη, γιὰτὶ ἓνα σωρὸ ἀστεῖα δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο στὴ πραγματικότητα παρὰ παιχνίδι μὲ τοὺς τύπους.

Σὲ τί ἀναφέρονται οἱ τύποι

Μόνο γιὰ τὶς ἐκφράσεις μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ἢ νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι εἶναι ἄτοπες. Στὴ φύση δὲν βρίσκουμε ἄτοπα· οὔτε ἀκόμα μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς σκέψεις, ὅπως εἶναι οἱ πεποιθήσεις ἢ οἱ ὑποθέσεις ἢ οἱ ἀντιλήψεις, εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἄτοπες. Γιὰτὶ δὲν μποροῦμε νὰ σκεφτοῦμε ὅ,τι εἶναι ἄτοπο.

Γενικὰ λοιπὸν θὰ ἦταν φρόνιμο νὰ συζητᾶμε γιὰ τὴ λογικὴ στὸ σημασιολογικὸ τῆς ἰδίωμα καὶ νὰ διατυπώνουμε ἔτσι τὶς θεωρίες καὶ τὶς ἐρευνες μας, σὰ νὰ θέλαμε νὰ γνωστοποιοῦμε συνεχῶς, ὅτι ἐξετάζουμε κατὰ πόσον οἱ τάδε καὶ οἱ δεῖνα ἐκφράσεις μποροῦν ἢ ὄχι νὰ συνδεθοῦν μὲ ἄλλη ἐκφράσεις κατὰ τοὺς τάδε καὶ δεῖνα τρόπους.

Ὁ κίνδυνος βέβαια εἶναι οἱ ἄλλοι νὰ θεωρήσουν — ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ νομίσουμε ἀθέλητα — πὼς συζητᾶμε γιὰ γραμματικὴ : εἶναι σὰ νὰ λέγαμε πὼς ἀνήκει στὸ ἴδιο θέμα νὰ ποῦμε : «Ὅταν τὰ οὐσιαστικὰ εἶναι στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ, τὰ ρήματα δὲν μποροῦν νὰ εἶναι στὸν ἐνικό» καὶ «Τὰ ἀποσιωπητικὰ στὸ . . . εἶναι ψευδὲς» μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν μὲ «Αὐτὸ ποὺ λὲς τώρα. . .» καὶ ὄχι μὲ «Αὐτὸ ποὺ λέω τώρα. . .».

Προσπαθῶ λοιπὸν νὰ πῶ πὼς τὰ ἄτοπα προκύπτουν ἀπὸ τὴ λαθεμένη σύνδεση, ὄχι τῶν ἰδίων τῶν ἐκφράσεων, ἀλλὰ τῶν ὅσων οἱ ἐκφράσεις σημαίνουν, μολονότι τὴ σύνδεσή τους (καλὴ ἢ κακὴ) τὴν κάνουμε ἐνεργώντας πάνω στὶς ἐκφράσεις τους.

Δὲν ὑπάρχει ὁμως, οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, καμιὰ μονοσήμαντη ὀνομασία γιὰ ὅλα τὰ σημαινόμενα (significata) τῶν ἐκφράσεων, γιὰτὶ ἂν ὑπῆρχε, τότε

---

7. Ἀπὸ τὸ διασκεδαστικὸ «ἀνόητο ποίημα» (nonsense poem) τοῦ Lewis Carroll *Jabberwocky* ποὺ βρίσκεται στὸ 1ο κεφάλαιο τῆς συνέχειας τῆς Ἰστορίας τῆς *Ἀλίκης στὴ Χώρα τῶν θαυμάτων* (Through the Looking-Glass). Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τοῦ πασίγνωστου στὸν ἀγγλόφωνο κόσμον ποιήματος εἶναι :

Twas brillig, and the slithy toves
Did gyre and gimble in the wabe!

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς λέξεις μοιάζουν μὲ κοινὲς λέξεις καὶ στὴ μορφή καὶ στὸν ἦχο, ἀλλὰ δὲν ἔχουν καθιερωμένο νόημα. Τὴ λέξη brillig ποὺ ἐπλασε ὁ Carroll τὴν ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ bryl ἢ broil καὶ ἐπεξηγεῖ πὼς τὸ 'it was brillig' σημαίνει τὸ δειλινὸ (Δεξ *The Annotated Alice*, ἐκδότης Martin Gardner, 1960). Μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις τοῦ ποιήματος αὐτοῦ υἱοθετήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα [Σ.τ. Ἐκδ.].

ὄλα αὐτὰ τὰ *σημαινόμενα* θὰ ἀνήκουν σὲ ἓνα καὶ τὸν ἴδιο τύπο. Καὶ αὐτὸ ἦταν ἀκριβῶς, στὸ βάθος, τὸ σφάλμα στὴν ὀρολογία τῶν «ἰδεῶν» τοῦ Locke καὶ στὴν ὀρολογία τῶν «ἀντικειμένων» τοῦ Meinong· αὐτὲς οἱ λέξεις χρησιμοποιοῦντο γιὰ νὰ ἐπιτελέσουν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἀδύνατο ἔργο.

Ἄλλες συνηθισμένες ὀνομασίες δημιουργοῦν πρόσθετες δυσκολίες. Ἡ λέξη «ὄροι» διατηρεῖ μέρος ἀπὸ τοὺς παραδοσιακοὺς τῆς συνειρμῶς καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιεῖται — ἂν χρησιμοποιεῖται — ἀποκλειστικὰ γιὰ ἐπιμέρους ἢ ποιότητες ἢ σχέσεις κ.λπ. Ἡ λέξη «ἐννοιες» πάλι δὲν καλύπτει οὔτε τὰ ἐπιμέρους, οὔτε ὀλόκληρες προτάσεις, οὔτε κὰν σύνθετα ἐννοιῶν. Γι' αὐτὸ μεταχειρίζομαι τὸν ὄρο «προτασιακὸς παράγοντας» (μὲ τὴν πρόθεση νὰ διατηρεῖ ὅλες τὶς πιθανὲς τυπικὲς ἀμφισημίες) γιὰ νὰ συνοψίσω ὅτιδήποτε μπορεῖ νὰ σημαίνει μιὰ ἔκφραση, ἀπλή ἢ σύνθετη ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει συμπλήρωμα ἐνὸς δείκτη-κενοῦ σὲ κάποιο δηλωσιακὸ ἢ ἄλλο πλαίσιο (ἢ ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι τιμὴ μιᾶς μεταβλητῆς σὲ κάποια προτασιακὴ ἢ ἄλλη συνάρτηση). Καὶ ἂν ἐρωτηθῶ : Ὑπάρχουν προτασιακοὶ παράγοντες ; Πόσοι ὑπάρχουν ; Εἶναι νοητὰ πλάσματα ; Σὰν τι εἶναι ; — θὰ ἀπαντήσω : «Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐρωτήσεις εἶναι γελοῖες, γιὰτὶ ὁ 'παράγοντας' εἶναι καὶ πρέπει νὰ νοεῖται ὡς τὸ σταυροδρόμι ὄλων τῶν τυπικῶν ἀμφισημιῶν».

Βέβαια θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποφύγουμε τέτοιες λέξεις. Οἱ λειτουργίες τους εἶναι καθαρὰ στενογραφικὲς. Κάθε ἐρώτηση πάνω στοὺς τύπους τῶν παραγόντων εἶναι ἀπὸ μιὰν ἀποψη ἀπλῶς ἐρώτηση πάνω στὶς δυνατότητες συνημασίας (cosignificance) ὀρισμένων τάξεων ἐκφράσεων. Ὅμως ἀκριβῶς ὅπως τὸ ἰδίωμα τῶν «παραγόντων» (τὸ ἴδιο ὅπως καὶ τὸ ἰδίωμα τῶν «ἰδεῶν») μπορεῖ νὰ μᾶς παγιδεύσει σὲ ἓνα μῦθο, ἔτσι καὶ τὸ σημασιολογικὸ ἰδίωμα μπορεῖ νὰ μᾶς παγιδεύσει σὲ μιὰ σύγχυση λογικῶν καὶ γραμματικῶν ἐρωτήσεων.

Δυὸ προτασιακοὶ παράγοντες ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς κατηγορίες ἢ διαφορετικοὺς τύπους, ἂν ἀποτελοῦν δηλωσιακὰ πλαίσια τέτοια, ὥστε ὅταν οἱ ἐκφράσεις αὐτῶν τῶν παραγόντων βρίσκονται ὡς ἐναλλακτικὰ συμπληρώματα στοὺς ἰδίους δείχτες-κενοῦ, στὴ μιὰ περίπτωση νὰ ἔχουν νόημα καὶ στὴν ἄλλη νὰ εἶναι ἄτοπες. Εἶναι βέβαια δελεαστικὸ, ὄχι ὅμως ἐντελῶς σωστὸ, νὰ διατυπώσουμε τὸ ἀντίστροφο τοῦ προηγουμένου, πὼς δηλαδὴ δυὸ παράγοντες ἀνήκουν στὸν ἴδιο τύπο, ἂν ὑπάρχει ἔστω καὶ μιὰ περίπτωση, ποὺ καὶ οἱ δυὸ μποροῦν νὰ συμπληρώσουν τὸ ἴδιο κενό.

Γιὰτὶ «Ἐγὼ» καὶ «Ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου» μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν ἐναλλακτικὰ ὀνομαστικὰ (nominatives) γιὰ ἓνα πλῆθος δηλώσεων μὲ νόημα, δὲν μποροῦν ὅμως νὰ συμπληρώσουν καὶ οἱ δύο τὸ κενὸ στὴ δήλωση : «. . . δὲν ἔγραψα/ε ποτὲ ἄρθρο». Ἐπομένως εἶναι περίπου, ἀλλὰ ὄχι ἐντελῶς, σωστὸ νὰ ποῦμε πὼς κάθε δείχτης-κενοῦ μὲ τὰ συμφραζόμενά του σὲ ἓνα καθορισμένο δηλωσιακὸ πλαίσιο ὑποδείχνει τὴν κατηγορία ὄλων τῶν δυνατῶν συμπληρωμάτων του. Ὅπου ὅμως ἓνας συγκεκριμένος δείχτης-κενοῦ δέχεται χαρακτηριστικὰ ἀνόμοια συμπληρώματα, αὐτὸς ὁ δείχτης-κε-

νοῦ περιέχει μιὰ χαρακτηριστικὴ ἀμφισημία ποὺ θὰ τὴν ἀπέφευγε ἕνας καλύτερος συμβολισμός. Γιατὶ τὸ γεγονός ὅτι σὲ ἕνα δηλωσιακὸ πλαίσιο ἕνα δεδομένο κενὸ μπορεῖ νὰ «κορεσθεῖ» μὲ συμπληρώματα ποὺ διακρίνονται ἀπὸ μορφικὲς διαφορὲς, ἀποτελεῖ γεγονὸς σχετικὸ μὲ τοὺς τύπους τῶν διαφορετικῶν αὐτῶν συμπληρωμάτων.

Ἡ γένεση τῶν δυσκολιῶν μὲ τοὺς τύπους

Τὶ μᾶς κάνει νὰ ἀνησυχοῦμε τόσο γιὰ τὶς μορφὲς τῶν προτάσεων ἢ τοὺς τύπους τῶν προτασιακῶν παραγόντων ; Ἡ γὰρ νὰ τὸ θέσω μὲ λιγότερο ὀξύ τρόπο, γιατί εἶναι κατεπεῖγον νὰ δώσουμε ὀρισμοὺς ἢ ἀναλύσεις τῶν ἐννοιῶν; Γιατὶ βέβαια δὲν ψάχνουμε χωρὶς λόγο μέσα στὰ λεξικά καὶ τὶς ἐγκυκλοπαίδειες νὰ βροῦμε ἐννοίες γιὰ νὰ τὶς διασαφηνίσουμε. Νομίζω πὼς τὰ προβλήματα τῶν τύπων μᾶς ἐπιβάλλονται γιὰ δυὸ βασικοὺς λόγους :

(1) Ὑπάρχουν ἐννοίες ποὺ μᾶς εἶναι ἀπόλυτα οἰκεῖες καὶ ποὺ μποροῦμε μὲ μεγάλη εὐχέρεια νὰ χρησιμοποιοῦμε, ἐννοίες π.χ. ποὺ συναντᾶμε σὲ ζητήματα, στὰ ὁποῖα ξέρουμε πολὺ καλὰ νὰ δώσουμε μιὰ λύση. Ὡστόσο ὀλόκληρες τάξεις κοινῶν προτάσεων ποὺ περιέχουν μιὰ ἢ περισσότερες τέτοιες ἐννοίες — ἀπὸ τὶς ὁποῖες προτάσεις μερικὲς τουλάχιστον ἔχουμε κάθε λόγο νὰ τὶς ἀποδεχόμαστε ὡς ἀληθεῖς — ἀποκλείονται ὡς ψευδεῖς ἀπὸ ἄλλες προτάσεις, ἐξ ἴσου ἐγκυρες, ποὺ περιέχουν ἄλλες, ἐξ ἴσου οἰκεῖες, ἐννοίες. Μὲ λίγα λόγια ἀντιμετωπίζουμε ἀντινομίες. Εἴμαστε βέβαιοι πὼς ἀπὸ μιὰ οἰκογένεια προτάσεων μερικὲς εἶναι ἀληθεῖς καὶ πὼς ἀπὸ μιὰν ἄλλη οἰκογένεια μερικὲς εἶναι ἐπίσης ἀληθεῖς, καὶ ὅμως ἡ ἀλήθεια κάθε πρότασης τῆς μιᾶς οἰκογένειας φαίνεται καθαρά νὰ ἀντιφάσκει μὲ ὅλες τὶς προτάσεις τῆς ἄλλης. Βλέπω ἕνα διαθλασμένο ραβδί, ἐκεῖ ποὺ τὸ ραβδί εἶναι ἴσιο. Μὲ κατηγοροῦν γιὰ μιὰ πράξη καὶ ἡ πράξη αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν χαρακτήρα ποὺ μοῦ κληροδότησαν οἱ πρόγονοί μου καὶ μοῦ διαμόρφωσε τὸ σχολεῖο μου κ.ο.κ.

Τώρα ἂν ἡ φαινομενικὴ ἀντίφαση (ἢ μᾶλλον ἡ τάξη τῶν ἀντιφάσεων) μπορεῖ νὰ ἐπιλυθεῖ, τοῦτο συμβαίνει μόνο γιατί οἱ λογικὲς μορφὲς τῶν συγκρουομένων προτάσεων δὲν εἶναι αὐτὲς ποὺ ὑποθέταμε· γιατί μόνο δυνάμει τῶν μορφῶν τῶν προτάσεων ἢ τῶν τύπων τῶν παραγόντων τους ἢ μιὰ συνεπάγεται (ἢ ὄχι) τὴν ἄλλη (ἢ συνεπάγεται τὴν ἀρνητικὴ τῆς).

(2) Ἐπειτα, ἀφοῦ πλέον ἀρχίσουμε νὰ ἐρευνοῦμε τοὺς μηχανισμοὺς ὀρισμένων ἀπὸ τὶς ἐννοίες καὶ τὶς προτάσεις μας, μᾶς προκαλοῦν ἀμηχανία μερικὲς καθαρὰ τεχνικὲς δυσκολίες. Δὲν εἴμαστε ἐντελῶς βέβαιοι γιὰ τὸ πῶς θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε τὰ ἐπαγγελματικά μας σύνεργα. Θέλουμε ὅμως νὰ εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὸ σχῆμα τῶν ἐργαλείων τῆς τέχνης μας, γιατί θέλουμε νὰ τὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ νὰ ἀνοίξουμε πόρτες ποὺ ἔφερναν ἀντίσταση πρὶν ἀρχίσουμε τὶς ἐργασίες μας (ἐκτὸς βέβαια ἂν νομίζουμε πὼς εἴμαστε τόσο δεξιότητες). Τέτοιες τεχνικὲς ἐρωτήσεις ἀποτελοῦν ἐρευνες, ὅπως τούτη ἐδῶ, γιὰ τὴ φύση τῶν κατηγοριῶν ἢ γιὰ τὰ εἶδη τῶν σχέσεων.

Κάθε όμως έννοια που δεν έχει χαρτογραφηθεί, μπορεί να γεννήσει αντινομίες, γιατί ή άγνοια του χάρτη της ισοδυναμεί με άγνοια μερικῶν ἀπὸ τὰ συνακόλουθα τῶν προτάσεων (καὶ μερικῶν ἀπὸ ὅσα συμβιβάζονται μετὰ τὶς προτάσεις) που τὴν περιέχουν. Κοινές έννοιες, έννοιες τῆς ἐπιστήμης, ἀκόμα καὶ τῆς φιλοσοφίας, ὅλες καὶ μποροῦν νὰ δημιουργήσουν καὶ δημιουργοῦν αντινομίες. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐσωτερικότητας τῶν σχέσεων⁸ προήλθε ἀπὸ τὶς αντινομίες που δημιούργησε ἡ τεχνικὴ έννοια τῆς σχέσης ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνονταν οἱ φιλόσοφοι.

Πῶς καθορίζονται οἱ τύποι

Ἦταν γνωστὸ ἀπὸ πολὺ καιρὸ πῶς ἂν μιὰ πρόταση συνεπάγεται κατιτί, αὐτὸ τὸ κάνει χάρις στὴ μορφὴ της. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ καθετὶ μετὰ τὸ ὁποῖο ἡ πρόταση συμβιβάζεται ἢ ὄχι. Ἄς ὀνομάσουμε «δεσμούς» ὅλες τὶς λογικὲς σχέσεις μιᾶς πρότασης, δηλαδή τὶ συνεπάγεται, ἀπὸ τὶ ἀπορρέει, μετὰ τὶ συμβιβάζεται καὶ μετὰ τὶ δὲν συμβιβάζεται. Κάθε διαφορὰ τώρα μορφῆς μετὰξὺ δυὸ προτάσεων θὰ ἀντανακλᾶται σὲ διαφορὲς στοὺς δεσμούς τους. Ἔτσι δυὸ προτάσεις τυπικὰ ὅμοιες κατὰ τὰ ἄλλα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἕνας παράγοντας στὴ μιὰ διαφέρει ὡς πρὸς τὸν τύπο ἀπὸ ἕνα μερικῶς ἀντίστοιχο παράγοντα τῆς ἄλλης, θὰ ἔχουν δεσμούς ἀντίστοιχα ἀνόμοιους. Πράγματι οἱ δεσμοὶ μιᾶς πρότασης δὲν ἀντανακλοῦν μόνο τὶς τυπικὲς ιδιότητες τῆς πρότασης ἀλλὰ καὶ (ἐπομένως) τὶς ιδιότητες ὅλων τῶν παραγόντων της. Κατὰ μιὰ έννοια αὐτὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα. Τὸ νὰ γνωρίζεις καθετὶ γιὰ τοὺς δεσμούς τῆς πρότασης σημαίνει ὅτι γνωρίζεις καθετὶ γιὰ τὴν τυπικὴ δομὴ τῆς πρότασης καὶ ἀντίστροφα. Ὡστόσο μπορῶ προφανῶς νὰ ἐγκρίνω ἢ νὰ ἀποδέχομαι ὡς ἀληθινὴ μιὰ πρόταση, χωρὶς νὰ ἔχω ἀκόμα παρατηρήσει ὅλους τοὺς δεσμούς της. Πράγματι θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀντιλαμβάνομαι πρὶν ἐξετάσω τοὺς δεσμούς της· διαφορετικὰ δὲν θὰ μποροῦσα νὰ θέσω θέμα ἀντινομιῶν.

Ἡ διαδικασία τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ τύπου ἐνὸς παράγοντα δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλείσει τὴ διαδικασία ἀποκάλυψης τῶν δεσμῶν τῶν προτάσεων στὶς ὁποῖες ἐνσωματώνεται. Στὴν οὐσία πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια διαδικασία. Βέβαια χάρις στὰ γνωστὰ εἶδη τῶν προτάσεων που ἐπεξεργάστηκαν οἱ Λογικοὶ ἐπὶ αἰῶνες ἢ δεκαετίες συντομεύουμε τὴν ἐρευνα, γιατί τοὺς ὑπάγουμε κατ' εὐθείαν στὶς κατάλληλες φόρμουλες. Ὅμως τὸ νὰ μᾶς ποῦνε πῶς μιὰ πρόταση εἶναι τῆς μορφῆς «S a P» ἢ τῆς μορφῆς «Ex.φz.~ψx»⁹ δὲν σημαίνει τίποτα γιὰ μᾶς, ἂν

---

8. Σχηματικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς οἱ ἐγελιανοὶ ἰδεαλιστὲς ὑποστήριζαν τὴν ἐσωτερικότητα τῶν σχέσεων : δὲν μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε ἕνα πράγμα ἀπὸ τὶς σχέσεις του χωρὶς νὰ τὸ ἀλλοιώσουμε· τὸ πράγμα «περιέχει» ὅλες του τὶς σχέσεις μετὰ τὰ ἄλλα πράγματα. Οἱ πρῶτοι ἀναλυτικοὶ ὑποστήριξαν τὴν ἀντίθετη ἄποψη. Βλ. Moore : *The Refutation of Idealism, Mind*, 1903 [Σ.τ.Ἐκδ.].

9. Διάβαζε : «τὸ S εἶναι P» καὶ «μερικὰ χ ἔχουν τὴν ιδιότητα φ καὶ δὲν ἔχουν τὴν ιδιότητα ψ» [Σ.τ.Ἐκδ.].

δὲν εἶμαστε προηγουμένως σὲ θέση νὰ μεταχειριστοῦμε τὰ κωδικὰ σύμβολα ἀκολουθώντας τοὺς κανόνες τῆς χρήσης τους, δηλαδή ἂν προηγουμένως δὲ ξέρουμε νὰ ἀποκρυπτογραφοῦμε τοὺς δεσμούς — δεσμούς τῶν ὁποίων τὰ σχήματα ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὰ σύμβολα αὐτά.

Ἡ διαδικασία τώρα τῆς διατύπωσης τῶν δεσμῶν μιᾶς πρότασης δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς συλλογιστικῆς ἢ τῆς ἐπιχειρηματολογίας (ὄπου, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο, μπορεῖ νὰ ὑπάρχει σκοπὸς πολεμικῆς). Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ φιλοσοφεῖν εἶναι ἐπιχειρηματολογία καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο τῆς συλλογιστικῆς παραλείπεται κατὰ κανόνα στοὺς σύγχρονους ὀρισμούς τῆς φιλοσοφίας ὡς «ἀνάλυσης». Γιατὶ αὐτοὶ γενικὰ οἱ ὀρισμοὶ ὑποδηλώνουν πὼς ἡ ἀνάλυση εἶναι ἓνα εἶδος παράφρασης. Μερικὰ ὅμως εἶδη παράφρασης δὲν μᾶς διαφωτίζουν φιλοσοφικά, γιατί δὲν δείχνουν ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προτάσεων καὶ τῶν παραγόντων τους — χαρακτηριστικὰ πὸ ὅταν εἶναι ἀσαφῆ μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ἀντινομίες — δηλαδή τοὺς δεσμούς τους πὸ ἀπορρέουν ἀπὸ (ἢ ἀποτελοῦν) τοὺς λογικοὺς τοὺς τύπους καὶ τὶς μορφές τους. Ἀλλὰ δὲν φτάνει ὁ πλατειασμὸς πὸ συνεπάγεται ἢ παράφραση. Τὸ πότε ἓνα ἐπιχείρημα εἶναι φιλοσοφικὸ καὶ πότε ὄχι ἀποτελοῦν παραπέρα ἐρωτήσεις πὸ ἢ συζήτησή τους θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὸ θέμα.

Ἐὶς τὸν τύπον τῶν κατηγοριακῶν προτάσεων

Ἐνομᾶζω κατηγοριακὴ πρόταση μιᾶ πρόταση πὸ βεβαιώνει κάτι σχετικὰ μὲ τὸν λογικὸ τύπο ἑνὸς παράγοντα ἢ ἑνὸς συνόλου παραγόντων. Ὀρισμένοι τύποι ἀναγνωρίστηκαν ἐπίσημα καὶ κυκλοφοροῦν μὲ τὶς ὀνομασίες «ποιότητα», «κατάσταση», «οὐσία», «ἀριθμὸς», «λογικὴ κατασκευὴ», «κατηγορία» κλπ.. Θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε τὶς λέξεις αὐτὲς «κατηγοριακὲς λέξεις». Ὁ Carnap ἔσφαλμένα τὶς ὀνομάζει «καθολικὲς λέξεις». Οἱ προτάσεις ὅμως πὸ βεβαιώνουν πὼς οἱ παράγοντες ἀνήκουν σὲ τύπους πὸ ἔχουν κατονομαστῆ, εἶναι ἀπλῶς συντομώτερες ἀπὸ τὶς προτάσεις πὸ βεβαιώνουν πὼς οἱ παράγοντες ἀνήκουν σὲ τύπους πὸ ἔχουν περιγραφῆ.

Ὅλες αὐτὲς οἱ προτάσεις εἶναι προτάσεις πὸ χρησιμοποιοῦν μόνον οἱ φιλόσοφοι (ὄχι βέβαια κατ' ἀνάγκην ἐπαγγελματίες ἢ ἔμμισθοι φιλόσοφοι) καὶ τὸ ἀντίστροφο, νομίζω, εἶναι ἐπίσης ἀληθές.

Ὅπως εἶδαμε, οἱ βεβαιώσεις σχετικὰ μὲ τοὺς τύπους τῶν παραγόντων εἶναι βεβαιώσεις σχετικὰ μὲ ποιά εἶδη συνδυασμῶν παραγόντων θὰ προκαλοῦσαν ἄτοπα καὶ ποιά ὄχι. Καὶ ἐπειδὴ μόνον γιὰ παραθέσεις συμβόλων μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε — ἢ πάλι νὰ ἀρνηθοῦμε — πὼς εἶναι ἄτοπες, προκύπτει πὼς οἱ κατηγοριακὲς προτάσεις εἶναι προτάσεις σημασιολογικὲς. Αὐτὸ δὲ συνεπάγεται βέβαια πὼς ἀνήκουν στοὺς ἴδιους τύπους μὲ τὶς προτάσεις τῶν φιλολόγων, τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν λεξικογράφων. Δὲν ὑπάρχουν ἀγγλικὲς κατηγοριακὲς προτάσεις σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς γερμανικὲς, ἢ δυτικὲς σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀνατολικὲς. Οὔτε πάλι συνεπάγεται πὼς δὲν μποροῦν τίποτα νὰ

ποὺν γιὰ τὴ φύση τῶν πραγμάτων. Ἐὰν θεωρήσουμε πῶς ἡ ἀμηχανία ἐνὸς παιδιοῦ, γιὰτὶ νὰ μποροῦμε νὰ περάσουμε τὸν Ἰσημερινὸ καὶ ὄχι νὰ τὸν δοῦμε ἢ γιὰτὶ ὁ Γάτος τοῦ Cheshire²⁰ δὲ μποροῦσε νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ μόνιμο σαρκαστικὸ τοῦ χαμόγελο εἶναι ἀμηχανία σχετικὰ μὲ τὴ φύση τῶν πραγμάτων, τότε ὀρισμένες κατηγοριακὲς προτάσεις θὰ μᾶς παρέχουν τὶς πληροφορίες ποὺ ζητᾶμε σχετικὰ μὲ τὴ φύση τῶν πραγμάτων. Καὶ τὸ ἴδιο θὰ ἰσχύει γιὰ σοβαρότερες ἀμηχανίες σχετικὲς μὲ τοὺς τύπους. Ὅμως μὲ ποῖο τρόπο ἐλέγχεται τὸ ἄτοπο;

Μετάφραση: Μαριλίζα Μητσοῦ

---

10. Βλ. τὴν Ἄλκιμην στὴ Χώρα τῶν Θαυμάτων, Κεφάλαια VI καὶ VIII. Ὁ σχολιαστὴς ἐξηγεῖ πῶς ἡ φράση «grin like a Cheshire cat» (μορφάζω σὰν Γάτος τοῦ Τσέσιρ) ἦταν κοινὴ ἔκφραση τὸν καιρὸ τοῦ Carroll [Σ.τ. Ἐκδ.].